

Múltunkból

Karácsony Sándorra emlékezünk

Karácsony Sándor üzenetei

Karácsony Sándor születésének évfordulóján az országban többfelé idézték fel a jeles pedagógus munkásságát. Budapesten emlékülésen összegezték szakmai tevékenységének jelentőségét. A volt Zrínyi Miklós főgimnáziumon pedig – ahol 1919 őszén „csoda esett, új pedagógiai módszer született” – emléktáblát helyeztek el.

...a magyar észjárásról, magyar világnézetről, és ami ebből következik

Igen tisztelt emlékülés!

Mint botcsinálta politikus, hadd beszéljek Karácsony Sándorról politikai terminusokban. Ha ugyanis működésének jelentőségéről akarunk beszélni, nem kerülhetjük el a politikát. Ha például megírná valaki a népi-nemzeti mozgalom történetét Magyarországon, kiemelt hely jutna neki, hiszen minden gondolatában benne van a hagyomány: annak keresése, hogy milyen a magyar világnézet, a magyar észjárás, a magyar nyelv, a magyar kultúra – és hogy mi következik ebből. Mi következett a múltban, mi az ő jelenében és mi a mi jelenünkben? Talán senki sem töltött annyi időt, és nem fordított annyi energiát annak tisztázására, hogy mi a magyar és mik a magyar élet sajátosságai. Az ő magyarságfogalmában ugyanakkor nincsen semmi nacionalizmus, semmi magyarokrácia, semmi diszkrimináció. *Magyar az – mondta Karácsony, és az öregebbek emlékeznek ennek a mondatnak a felszabadító hatására –, aki annak vallja magát.* Ehhez képeset minden más mellékes, másodosztályú, mert az a lényeg, hogy vállalni kell azt a közösséget, azt a társadalmat, amelyben élünk. Ez a nemzetfogalom nem bezárja, hanem kinyitja a kaput, mindenkit beenged. Jogokat és ugyanakkor köteleességeket ad.

A magyar tulajdonságok sem kizárólagosan a magunkéi. Amikor Karácsony Sándor a *mellérendelés* elvéről szól, nyilvánvalóan nem azt jelenti, hogy az egyedül a magyar nyelvben van meg, és azt sem jelenti, hogy a magyarban egyedül a mellérendelést lehet használni, összetett mondat szerkezeteket már nem. Idevonatkozó fejtegetéseinek az a racionális tartalma, hogy annyi mellérendelést használjunk, amennyi szükséges – amikor pedig nem okvetlenül muszáj, ne használjunk bonyolultabb szerkezeteket. Ez nagyon komoly ökonómiát követel meg, amely bár nagyon egyszerűnek látszik, rendkívül szigorú.

Összefoglalásul azt mondhatjuk, hogy Karácsony Sándor, a magyar gondolkodás egyik legnagyobb alakja teljesen mentes a nacionalizmustól.

Ha meg akaránk írni a magyar keresztény vagy keresztényen gondolat történetét, Karácsony Sándornak abban is nagyon fontos fejezetet jutna. Mert ő, – akinél jobban senki sem tudta, hogy mi a pozitív és negatív jelentősége a magyarságban a

pogány és primitív örökségnek, – ő tudta legjobban azt is, hogy mit jelent nekünk a keresztyénség. Nekünk: a magyarságnak, a magyar kultúrának, a magyar társaséletnek. Hozzá kell tennünk, hogy az ő keresztyénsége nyitott. Nyitott mindenkélett abban, hogy középpontjában a gyülekezet elve állt. Ez az elve éppen a magyar keresztyénségnek különösen fontos. *Max Weber* azt mondta, hogy a protestantizmus nyugaton a kapitalizmus szelleme – mi Magyarországon nem voltunk olyan szerencsések, hogy nekünk is az lehessen. Nálunk a protestantizmus a közösségnek, a nemzet szabadságának lett a „szelleme”. Ebből indult ki Karácsony is, de ezzel egyáltalán nem akarta diszkriminálni sem a katolikusokat, sem bármely más felekezetet. Történelmileg alakult úgy, hogy a magyar protestantizmus, különösen Erdélyben és a Részeken (a Partiumban), összefonódott egyrészt a nemzeti szabadsággal, másrészt a közösségek autonómiájával. Karácsony Sándor keresztyénségét is ez jellemzi: a gyülekezet, egymás megtalálása elvének elsőbbsége. Amikor azt mondja, hogy a *transzcendencia lényege a titok kifürkészhetetlenségének bizonyossága*, olyan meghatározást ad, amelyben istenfélők és nem hívők egyaránt egyetértésnek. Valamennyien tudjuk, hogy titokkal állunk szemben. Titok a halál, titok a létezés, titok a közösség, titok a mindennapi küzdelem, titok a másik ember, és titok vagyok én is magamnak. Ez a sok titok sűrűsödik össze egyetlen nagy titokká, amit egyesek Istennek, mások törvénynek neveznek, és vannak, akik nem veszik tudomásul. A fő választóvonal abban van, hogy tudomásul vesszük-e vagy sem. Ezért érzem úgy, hogy Karácsony Sándor keresztyénsége általános és egyetemes keresztyénség.

Ha meg akarnánk írni a magyar liberalizmus történetét, Karácsony Sándor kitagadhatatlan lenne belőle. Nem tudok mást, aki olyan hosszú ideig, olyan következetesen képviselte volna a toleranciát – a másik ember és a közösség iránt egyaránt. Liberális tett volt, amikor szisztematikussá fejlesztette a másik iránti türelmet. Nála ez egyrészt természetes magatartás volt, másrészt tudományos meggyőződés. Az utóbbinak a liberalizmus történetében is helye van, mert túlnő azon az utilitarista felfogáson, amely az egyént állítja mindennek a középpontjába, és azt állítja, hogy az egyén üdve egyenlő a közösség üdvével. Hogy elég a vállalkozó üdvét biztosítani, ő majd munkát ad a szegény embernek. Karácsony Sándor azt a liberalizmust képviseli, amely a másik ember létéből indul ki, és azt mondja, én attól vagyok én, hogy a másik emberben, a nem énben szemlélem magamat. Karácsony azt mondta, hogy benned és általad vagyok magam is én, és ennek a felfogásnak a következetes végigvitele a magyar liberális gondolkodásnak nagy teljesítménye.

Végül, ha meg akarjuk írni a magyar szocializmus történetét, Karácsony Sándort nem lehetne belőle kirekeszteni. Egyenesen annak példája ő, hogyan válik szervessé a szocializmus eszméje magyar földön. Az az eszme, amely szerint a homo homili nem lupus, hanem socius – ember az embernek társa, nem farkasa. Karácsony Sándor egész munkásságának talán a társ a kulcsszava. A társ, a társaság, a társasléktan (szemben a tömeglélektannal). Egyáltalában az, hogy az ember társakat keres magának, és csak azáltal válhat emberré, ha társat keres. Ez az alapvető eszméje a szocializmusnak is. Az is szocialista vonás Karácsony Sándor gondolatkörében, hogy a társ fogalma nemcsak absztrakció, hanem a mindennapoknak szerves és élő gyakorlatának ügye és kérdése. A mellérendelés elve ebből a szempontból nézve éppenséggel szocialista elv, ha a szocializmust ebben a szélesebb értelemben vesszük. A társaslélektani-szociológiai mellérendelésre ugyanaz érvényes, amit az előbb a fogalom nyelvi vetületére mondtunk:

annyi mellérendelést, amennyi lehetséges, és csak annyi alá-fölérendelést, amennyi okvetlenül szükséges. Ez Karácsony Sándor szocializmusa.

Ezek az elvek forranak össze Karácsony magatartásában. Egyesíteni tudta mindegyiket. Vagyis azt is mondhatjuk, hogy Karácsony Sándor a demokrácia gondolkodója. Az volt gondolkodásának legfőbb tárgya, hogy miként lehet demokráciát teremteni ebben az országban, a mi hagyományainkkal, a mi múltunkkal, a mi erőneinkkel, a mi hibáinkkal, a mi helyzetünkben, a mi akaratunkkal. Karácsony ebben a gondolatkörben egyetemes. Az egyetemeség sohasem bevégzett, mert csak a nem egyetemes lehet befejezett, az egyetemes soha, mivelhogy olyan széles, hogy mindig újra kell kezdenünk. A szüntelen újrakezdés igénye is benne van az ő filozófiájában. Nincsen egyszer s mindenkorra szóló filozófia. Olyan magatartást hirdetett, amely egymás megértéséből indul ki, az egyén és egyén, közösség és közösség, ilyen és olyan eszmei, politikai irányzat között. Teremtjük meg az egymás megértésének, együtt értésének és az együtt cselekvésének ezt a közös nevezőjét. Azt hiszem, hogy ez éppen elég tanulság.

Vitányi Iván beszéde a Karácsony Sándor-emlékülésen

... az ifjúságnak át kell adnunk az élet ismeretét

Igen tisztelt ünneplő gyülekezet!

Régi kötelességet teljesítünk és régi mulasztást akarunk most eltörölni azzal, hogy emléktáblát állítunk itt, abban az iskolában, ahol tanított Karácsony Sándor.

Karácsony Sándor a magyar nevelés egyik legnagyobb alakja volt. Ezzel még keveset mondok, mert nemcsak a nevelésnek volt óriása, hanem a magyar gondolkodásnak, a magyar filozófiának, az irodalomnak és általában a magyar szellemnek. Olyan ember, aki egykor életében százakat, majd ezreket, aztán tízezreket tudott magához vonzani, elindítani és ösztönözni. Utána évtizedeken keresztül hallgatni kellett róla, és örökségét, tanítását még mindig nem eléggé tettük a mai magyar társadalom közkincsévé.

Az emléktábla természetesen nem hozza mulasztásainkat helyre, de emlékeztet és figyelmeztet. Figyelmeztet az ifjúságra – mert hiszen egy iskola falán helyezük el az emléktáblát. Az ifjúságra, amelyet Karácsony Sándor megszólított, és meg tudott szólítani. Az ifjúság mindig akkor van a legnehezebb helyzetben, amikor a társadalmat megrázkódtatás éri. Ha valami, ami régen szabályosan haladt előre, egyszerűen megakad, és az új még nem jött létre. Ilyen volt az ifjúság helyzete 1920 után, a világháború, a forradalmak, a trianoni szerződés, az ellenforradalom megrázkódtatása után. Karácsony Sándor ekkor tudta azt a hangot megtalálni, hogy hogyan kell az ifjúságot megszólítani. Most ismét hasonló a helyzetünk és az ifjúság helyzete. A magyar társadalmat ért megrázkódtatások azt eredményezik, hogy az ifjúság nem pontosan tudja és nem igazán találja a helyét.

Én magam – és korosztályomból jó néhányan – egész életemben, gyerekkorunktól kezdve ifjúsági mozgalmak sűrűjében éltünk. Amióta mi megfigyelhettük, még sohasem volt az ifjúsági mozgalom olyan gyenge és olyan erőtlen, mint most. Az ifjúság nem talál szíve szerint magának valót. Ezzel nem akarok semmi rosszat mondani a mai fiatalokra, mivel nem ők az okai, ez majdhogynem törvényszerű.

Egyébként nyugaton is sokakban hasonló a helyzet, mivel ott is van egy olyan korszakváltás, amelynek keretében a régi már elmúlt, de az új még nem bontakozott ki. Ebben a helyzetben kell megtalálni azt a hangvételt, azt a magatartást, amellyel a felnőttek és az ifjúság, saját maguk és egymás között kommunikálni tudnak. Karácsony Sándor nem receptet adott erre, hanem a saját magatartása példáját. Az ő magatartása azt mondta, azt sugallta, hogy akkor jó a diákélet, ha nem a tanár kérdez és a diák felel, hanem ha a diák kérdezi a tanárt és általában az idősebb nemzedéket. Akkor jó a tanítás, ha nem a részletekre összpontosul, hanem az egészre, ha nem a részből akarja felépíteni az egészet, hanem az egészből tér a részletekre és onnan vissza az egészhez. Akkor jó az oktatás, ha minden szakismereten túl a legfőbb dolog, amivel foglalkozni kell, amit át kell adni az ifjúságnak, az az élet ismerete.

Ez volt Karácsony Sándor szellemiségének, magatartásának lényege. Ezért tudott megfogni annak idején mindannyiunkat. Olyanokat is (mint én magam), akik voltak közvetlen tanítványai, de benne voltunk abban a bűvkörben, amely fölé indult ki és át-meg áthálózta a magyar ifjúságot. De hadd kérdezzem meg befejezésül: vajon ez valóban csak ifjúsági kérdés? Nem az. Ami az ő pedagógiájának a lényege, az nem pusztán pedagógiai ügy, hanem az egész emberi magatartás egyik kulcskérdése. Miként tudjuk elviselni a másik embert, fel tudjuk-e ismerni, hogy ha itt egészséges társadalmat, tisztességes életet akarunk, akkor meg kell tudni egymást érteni. Kérdezni kell tudnunk egymást és felelni kell tudnunk egymásnak. Karácsony Sándornak ez volt a legfőbb tanítása fiatal, az idősebbek és az öregek számára egyaránt, generációkon belül és generációk között. Ezért azt remélem, hogy ez az emléktábla és az a mozgalom, amely Karácsony Sándor emlékéit fel akarja eleveníteni, tanítását ismét közkézre akarja adni, hatást fog gyakorolni a magyar szellemi életre, és ezáltal ez a szellemiség ismét hatóerő lesz a magyar társadalomban. Engedjék meg, hogy ennek jegyében hivatalosan felavassam az emléktáblát.

Vitányi Iván beszéde a Karácsony Sándor-emléktáblaavatáson

... a magyar iskola nem lehet a tunyaság menedéke, hanem minden új eszmének a kiröpítő fészke...

Bevallom: elsőnek Gellért Sándor egy sora idéződött emlékezetembe: „Könnyű fejsze szorult a nagy fába...” Hogyan is felelhetnék meg tíz nagy kötet, mellette könyvekbe nem rendezett számtalan cikk, előadások sora összefoglalásaként egyberendezni Karácsony Sándor üzenetét? Az itt és a most, tehát az alkalom valamelyest mégis könyörületesebb számomra, mert szűkebbre szabja a mondanivalómat, hiszen a Tavaszmező utcai Zrínyi Miklós főgimnáziumban megalkotott egyik életműnek, Karácsony Sándor: A csucsai front című kötetének, az adott helyen, időben, általa kialakított pedagógiai módszerének az üzenetét próbálhatom fejtegetni.

Az a „csucsai front” akkor, 1918-ban, nemcsak egy kis részt jelentett Erdély és Magyarország határán, de ideiglenes ellenállása, majd összeomlása jelképpé lett, mert akkor és ott, elveszett a régi Magyarország... Új Magyarország teremtése vált szükségsszerűvé, amelyet a magyar diákoknak, az ifjúságnak kellett felvállalnia. Karácsony Sándor erre a munkára hívta diákjait – akik magukat „csucsai front”-

nak nevezték – attól a pillanattól kezdődően, amikor is az igazgató úr beküldte helyettesíteni latinórára a Zrínyi Miklós főgimnázium első á osztályába, 1919 szomorú őszén.

Amikor két mankóval a hóna alatt elindult az osztályterembe, még egyszer végigélte addigi élete legtragikusabb pillanatát. Az orosz fronton, támadásban őt is eltalálták a golyók, és sebesülten összerogyva a tűzvonalban – félig öntudatlan – ott feküdt a sáros földön. S akkor ott egyszer csak meglátta önmagát, gyerekek között egy osztályban. Sok viszontagság után hazakerülvén elindult hát helyettesíteni magyar–német szakos tanár létére latin nyelvet. Ahogyan magáról vallja, „Nagyon torzonborz kiállítású öreg bácsi voltam. Se pénzem, se barátom, se családom, se kedvem nem volt.”

És mégis! Amiként írja: „Én az első á-ba azzal az eltökélt szándékkal léptem be, hogy eskümhöz híven tanítani és nevelni fogom a fiúkat, hiszen azért bízták rám.” És itt akkor, az első á osztályban fogalmazódik meg az az üzenet, amely érvényes, tartalmas, igaz és korszerű most is, mikor szinte ujjunkkal érintjük már a világtörténelemben jegyzett harmadik évezredet.

Budapest, Külső-Józsefváros, Tavaszmező utca. Milyen költői feljegyzések születtek erről a városrészeiről? Mert a hitelesség jegyében ez is szervesen beleépül az üzenetbe, hogy hol és mikor, kikkel és kiknek fogalmazódott? Két más-más indíttatású költőnk versvallomásának töredékét veszem kölcsönbe. Kosztolányi Dezső sorai:

„Ő én szeretem a bús pesti népet,
mely a Külső-Józsefvárosba tépett
ruhákba jár vasárnap délután

és ámolyogva, szédelegve hallja,
hogy döng a tükrös kávéházak alja
s a mozi-reklámokra néz tunyán.

...
Ki nézte meg, mit rejt szobájuk árnya?
Ki leste meg, van-e ágyukba párna?
Ki látta, hogy mi a bús, pesti nép?

...
Bármerre mennék, ide visszatérnék,
bármerre szállnék, átkozott, szegény nép,
a gondodat kiáltaná a szám,

mert bánatkövel van utcád kirakva,
szemed a bánat végtelen patakja
s jaj, ez a föld, e bús föld a hazám.”

József Attilától pedig a következő sorokat ragadtam ki:

„Ernyőt nyit a kemény kutyatej
az elhagyott gyárudivaron.
Töredezett, apró ablakok
fakó lépcssein szállnak a napok
alá, a nyirkos homályba.

Felelj –
innen vagy?
Innen-e, hogy el soha nem hagy
a komor vágyakozás,
hogy olyan légy, mint a többi nyomorult,
kikbe e nagy kor beleszorult
s arcukon eltorzul minden vonás?

Anyjához tér így az a gyermek,
kit idegenben löknek, vernek.
Igazán
csak itt mosolyoghatsz, itt sírhatsz.
Magaddal is csak itt bírhatasz,
óh lélek! Ez a hazám.

Tudom, hogy a költői képekben megrajzolt városrész későbbi, mert 1919-ben, ha lehet még elhagyatottabb, még ridegebb szegény városnegyed volt a Körúttól kifelé, Kőbánya irányában a VIII. kerület. Kisemberek lakták. Közös jellemzőjük a szegénység, s tegyük hozzá, velük törődött legkevesebbet a régi Magyarország, amely bűnökért összeomlottak a frontok és keserves történelmi idő nem virradt, de borult ránk, mint a ködgubás november sötétje az egész nemzetre. Az iskolaépület ugyan friss volt, ahová begyülekeztek a kisemberek gyermekei, iparosok, kiskereskedők, elvéve munkások vidékről permvárosba felszorult tegnapi parasztsorban élők utódai, néhány gyöngébb vagyoni lehetőséggel küzdő értelmiségi gyerekekkel. Akkoriban a vallási megoszlás is igencsak számított. Vegyesen voltak római katolikus tanulók izraelitákkal, gyéribben reformátusok evangélikusokkal, amely különbözőség elsősorban a vallásórákra történt tagozódáskor vált nyilvánvalóbbá.

Hatvankét első á osztályos gyerek várta, illetve kapta Karácsony tanár urat először a latinstudiumok ismeretének folytatására, aztán a véletlen folytán a magyar nyelv és irodalom valami más módszerű megismerésére, mint ahogy eddig próbálták az elődök. A tanár úr, Sárrét ősi falujának, Földesnek, majd Debrecen jó hírű kollégiumának és gimnáziumának, tehát izes beszédű népének, majd ugyan-csak szép nyelven szóló tanárainak nyelvi megnyilvánulásaiiban gyökerezett. A főváros külső kerülete nyelvében kicsit olyan volt, ahogyan nemrég *Sütő András* jellemezte Mezőség magyar beszédét. Ilyenformán: „Én a magyar nyelv periferiájára szorultam, Arany János Toldijának nyelverdő zúgására jellemző gazdagságához képest. A magyar nyelv foltozott diribdarabjai között keresgéltem a szavakat, a Toldiból tanultam magyarul.” Karácsony Sándor, amikor kisdíákjai nagy határozottsággal állítják, hogy latinul pedig felesleges tanulni, hirtelen földes-debreceni dialektusra és nyelvre igazítja szavait. Teljes a megrökönyödés. Nem értik, mit beszél a tanár úr. Pedig magyarul mondja. Vagy mégsem? „Tanár úr elfelejtett magyarul – szalad ki a száján egyiküknek. – Nem én felejtettem el magyarul öcskös, hanem te nem tanultál jól meg eddig még, ebben a nagy Pest városban.”

Hát akkor hogyan is történik tovább a nyelvtanulás? Meg aztán Budapestben kívül is van élet? Mit is tudnak a világról, egyáltalán Magyarországról Külső-Józsefváros első á osztálybelijeit? És attól kezdve, hogy az órákon sokasodó kérdések ott tornyosodtak a tanár úr előtt, ő is gondolván merészet és nagyot, természetesen rátette egész életét, s ki nem mondottan ugyan, még teljességében megfogalmazatlanul, pedagógiai reformba fog. Egyedül. Segítségét nagy szorultságában odafentről várva, mert világosan látja, hogy a tanulás és tanítás gyökeres változtatására van szükség, hogy ne értelmetlenül teljenek a hétköznapiak.

Szénszünet. A szegénység siet segítségére a tanár úrnak. Nem kellett sok meggyőzés, de az osztály belátta, hogy a délelőtt befűtött terem még délutánra is több meleget tartogat számukra, mint az otthoni nyomorúság. És a „csucsaiak” hűséggel bejártak, hiszen a tanár úr óráin olyan csodálatos dolgok történnek. Nála a latin főnévragozásban az egyes esetek úgy kapcsolódnak egymáshoz, mint mikor

kis öccse születik a családban az öregebb testvéreknek. Azután: szabad kérdezni. Meg szabad tanulni, akár az egész János vitézt kívülről.

Tanár úrral más a tanulmányi kirándulás is, például Aquincumba. „Az előők múltjától rettegő császárok a mérőföldkövekről még az előző jeleket is kivakartatják. Az új császárt zavarta elődei emléke. Hadat üzent a múltnak, mint minden törpe kor, minden satnya lelke.” Egyszerű volna megállnom „A csucsi front” minden új pedagógiai eredmény megtalálásának klasszikus mondatainál, de elszaladna velem az idő. Itt mégis ezt a mondatot újra idézem: „Az új császárt zavarta elődei emléke. Hadat üzent a múltnak, mint minden törpe kor, minden satnya lelke. – Majd így folytatja Karácsony Sándor: – Megborzongtam. Átsuhant rajtam, hogy amit most mondok, nem magamtól mondom. Az első á osztály találkozott az aquincumi kövekkel és beszélgettek. Én csak szavakba öltöttem ami mondani-valójuk egymásnak volt.”

Valamikor egyik tantárgyunk, a földrajz úgy egészült ki, hogy földrajz és népismeret. Külső-Józsefváros sokat fagyoskodó és nélkülöző kis népére bizony ráfért, hogy valahol a hazában más emberek más körülményeit megismerje. Tanár úr faluja befogadását kérte, számukra. Negyvenéveskorával a szűkölködős világban, 1919 után, amelynek nemszeretem napjai súlyos örökséget is hagytak szerte az országban. Földesen várták őt, népes csapatával. Harmincnégy gazda és *Csillag Emmánuel* rabbi voltak a vendéglátók, és ez a körülmény némi magyarázatra szorulhat. Közülük öt kisdíák otthon a vallás törvényében megszabott rend szerint kosztolt, ezért kellett róluk külön gondoskodni Földesen. Tanár úr ezt elrendezte jó előre. Mert amikor fölkereste a zsidó lelkipásztort, és ő végighallgatta, hogy a többi között öt pesti zsidó kisfiú részére az étkezés rendje miatt a hitközség tudjon elhelyezést adni, a derék férfiú a következőket mondta: „Tanár úr! Ön ebben a világban, amikor a megítélés irányunkban nem éppen kedvező, Budapestről elhoz ide a többivel, öt nélkülöző gyereket, hogy itt megerősödjenek, kipirosodjanak, én először fölállok és mélyen meghajtom magamat a tanár-úr előtt.”

Úgy gondolom, érdemes volt itt ezt elmondani. A lényeg egyébként természetesen az volt, hogy a földesi jó koszt mellett a pesti gyerekek találkozhattak igaz valóságában a faluval. Felfedezték a falut, illetve az országban a vidéket. Itt ismét a nyelv volt az egyik legfontosabb: ahogyan Földesen ejtik, mondják, fogalmazzák a beszédet, milyen remek kiegészítése volt tanár úr gimnáziumbeli nyelvtanóráinak. Mesélő szavak, rajzoló szavak. A kép, amely azon nyomban meg kell jelenjen a megértéshez, a hallgató, a fogadó belső látásában mihelyt felfogta a közlő mondanivalóját. Mennyivel színesebben szövik a szót Földesen. Milyen izgalmasak az addig nem hallott megnevezések. Az első á osztályosok, ha úgy tetszik cserkészek is lettek szinte kimondatlanul, hiszen a föld- és népismeret itt tárulkozott eléjük a maga addig soha nem látott teljességében. Kinyílt a fülük az ismeretlen népdalokra. Meggazdagodott tapasztalatuk a földdel bajlódó emberek gondjait megismerve. Aztán itt találták a Kis Gáborokat, akiket emlegetett már tanár úr, a tűzeszű társakat, akik hóban-fagyban kilométereket kutyagolnak naponta az iskoláig meg vissza. A földesi látogatás a régóta melengedett ötletet elevenítette, hogy parasztgimnáziumot kellene csinálni, a kallódó tehetségeket fel kellene segíteni az elesettségből. Mert az ifjúság, illetőleg akkor még gyerekek teljes és egyetemes táborával, méghozzá olyan sereggel, akik felkészülnek, akik komolyan veszik a maguk dolgát, akiket nem lehet majd a fölvértzettség után tévutakra csalni, tehát ők azok, akikkel felépülhet az új ország.

A földesi nyaralás tanár úr számára arra is jó volt, hogy megvalósuljék az a parasztgimnázium, amelyiknek tanulói aztán Budapesten tesznek próbát a tanár úr egy nyárra összeszorított felkészítéséből. Szomorú, hogy a nagyméltóságú Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumig nem hallatszott visszhangja ennek, amit Karácsony Sándor elindított, s a tízeszű parasztyerekek elől továbbra is elülheték a helyet a gimnáziumba nem való gyerekek. Már akárhogy is volt, ezt a kezdetet nem lehet elhallgatni többé, mert itt és akkor valami csodálatosképpen megindult. Karácsony Sándor emlékező, hálát sugárzó szavait, amelyek a szülőfalunak szóltak, sem lehet a felejtés zugába rejtteni. Az „Ocsúdó Magyarság” című könyve 297. oldaláról idézem a földesi vendégfogadók cselekedetéről, a tettről alkotott bizonyosságot a következőkben: „Áldja meg őket az Isten azzal, hogy fölépítve láthassák a magyar jövőendő fényes épületét, hiszen ők égették hozzá szívkü melegével az első – »vas« – téglákat.”

Karácsony Sándor üzenete, ha úgy tetszik, egyszerre szólal innen a Külső-Józsefvárosból meg Földesről. Mert ő látta a kis Bodokit családjá körében, ahol télvíz idején egyetlen pár cipő volt a házból kimozdulásra. Nagykendőkbe burkolózva, fűtetlen lakásban szenvedték 1919 szomorú telét a város peremén élő proletárok. És ne legyen senki számára mosolygató a szó, de a proletár nyomorúságot az látta – élte – tapasztalta lelkéig hatottan, aki két mankóval bandukolt naponként a Bakáts téri népkönyháza egy tál meleg ételért. Tanár úr igenis belelátott a szegyenkező titkolt nyomorúságba, túl az osztálytermen és az iskolafalakon. Tanár úr a gyerekképlet igaztalan tévedéseit is észrevette, mert ismerte a belül támadt ellenkezéseket, hiszen teljes, nyílt, kitárulkozott szívvel, esküjéhez hűséggel kívánta nevelni a rábizott osztályt.

Ő, de még mennyi között támadt törlesztéseket, soha sem volt adósságból kellett kiegyenlítenie Karácsony Sándornak. Fiatal lelkész barátok arra kérték, hogy el kell járni az inasok közé is, ott is mennyien várják a jó szót. A Tavaszmező utcához közel eső Horánszky utcai otthonban, a KIE-ben, a Keresztyén Ifjúsági Egyesületben eltöltött órák egykori inasai, segítéi tudnának beszélni a fűstben, párában, téli homályban hallott vigasztaló szavakról. Őt hallgatták. Más alkalommal *Megyercsy Béla* tiszteletes úr mozdította a már hazai gimnáziumbeli cserkészszerveződés mellől Debrecenbe Karácsony Sándort. Nagyon készült az útra. *Megyercsy* bácsi azzal biztatta, hogy ott világosodik kristálytisztán mindenki számára a magyar cserkészet magunk számára való programja. Voltak vagy hat-hétszázan a hallgatók, akik kíváncsian várták, milyen újdonságokat hozott *Megyercsy* bácsi. Az ünnepi meglepetés, a program, amelyre ezután a magyar cserkészmozgalom épülhet – Karácsony Sándor legnagyobb megdöbbenésére – ő maga lett. Úgy mutatta be *Megyercsy Béla* tiszteletes úr az egykori debreceni diákból tanárrá nőtt vendéget, Karácsony Sándort, hogy nincs szerte a hazában senki, aki jobban elmondhatná, mi a cserkészfiúk dolga Magyarországon. Amikor szólásra emelkedett, nem sokan vették észre a nagy fohászt, amelyben segítséget kért a Mindentudás atyjától, de akkor és ott megfogalmazódott a magyar cserkészet ügye-dolga oly módon, hogy hatása még a Párizs mellett 1948-ban rendezett, számunkra akkor utolsó nemzetközi cserkésztalálkozón, ahol már a szövetség elnökeként volt együtt a csapattal, a magyar cserkészek minden felkészült megmérő versenyszámban elsők lettek. De a bölcső, amelyből a mozgalom kinőhetett, ezek között a falak között ringott úgy, hogy maguk a szereplők sem tudtak eleinte róla. Talán még tanár úr is csak sejtett valamit az egészről, de valaki rendszeresen súgott neki,

különösen mikor megfáradva és elgyöttrődve, az új, nemzetet építő küzdelemben fel-felfohászkozott, valahogy olyanformán, mint debrecenbeli nagy szorultságában.

Minden szégyenkezés nélkül vallom, magam is gyakran sóhajtoztam, hogy valamiképpen sikerülhessen itt és most megközelíteni Karácsony Sándor üzenetét. Ahogyan mondtam, leginkább „A csucsai front” című írása alapján. Mert itt és akkor valami csoda esett, új pedagógiai módszer született egy osztály és egy tanár keserves küzdelme nyomán, amíg megtalálták egymást. Aztán és akárhogy, még az élet kudarcai is azt szolgálták, még a keserves próbák is arról bizonyítanak: érdemes volt. Az akkori „csucsaiak” ma az én gondolataimat aligha hallhatják. De azóta az igazi magyar tanár és diák viszony megtalálása óta nemigen lehet, (lehetne) szó nélkül hagyni ezt az örökséget, ezt az erőforrást, ezt a módszertani útmutatást, a még elmúlt negyvenesztendei elhallgatás után sem.

És most engedtessek meg nekem, hogy összegzésképpen elmondjam, milyen üzenetet is kaptam én Karácsony Sándortól. Az első tanulság így hangoznék: a magyar iskola soha többé nem lehet a tunyaság menedéke, hanem minden új eszmének a kiröpítőfészeke. A „magyar” minőségjelzőt annak kedvéért használom, merthogy ezen a nyelven tudom megfogalmazni gondolataimat.

Aztán: nekünk illik, szabad igazán otthon lennünk a világunkban, de olyanképpen, hogy békességet szerzünk a természettel és szót értünk az emberekkel. A föld ismerete és a nép ereje, tudatossága nélkül nem boldogulhatunk, mert elveszítjük az egybetartozást, mint Anteus titán, amikor egyetlen pillanatra is elszakadt a földtől. A mi gyökereink a múltunkban, tehát a népben találhatók, és mi soha nem üzenhetünk hadat a múltnak, mint minden törpe kor, minden satnya lelke.

Folytatom: mi úgy boldogulhatunk, ha mindenkor megértjük a másik embert. Ehhez világos beszédre, értelmet hordozó gondolatokra és a magyar beszéd törvénye szerint való kiejtésre és hanghordozásra kell törekedjünk. Görögnek görögül, zsidónak zsidóul – tanultuk Pál apostoltól. Így gyereknek a maga szóképeivel, a mese áhítatával, növő gyerekeknek a verseny és mérkőzés tiszta izgalmaival, ifjúnak a teljes értékű partner őszinte vitakészségével, a másik embernek a jó és igazi törvénye tiszteletben tartásával szólhatunk, viszonyunk így lehet megáldott.

A következő tanulság: jövőnk, életformában, nem lehet soha többé más, mint teljes szabadságot hordozó tartalom és demokráciában kiteljesedő forma, s mindezek elfeltétele a békességkeresés és -szerzés határokon belül és kívül egyaránt. De! Pontosan ismernünk kell a kort, számolnunk kell az idővel, azaz be kell teljesülnön itt a századbúcsúzó, hogy a mi századunk a tanítók kora volt, ezért felkészületlenül nem léphetünk a harmadik évezred az új, nagy megmérettetések elé. Ennek a műhelye, a klasszikus helye az iskola.

Végezetül: mi, akikre az bízott, hogy továbbadjuk, amit örökségképpen kaptunk, mindig úgy lépünk a befogadást várók, áhítók elé, ahogyan Karácsony Sándor fogalmazta emlegetett könyvében: „Szeretni tessék bennünket egy kicsit, tanár úr kérem szépen.” Nevelés, pedagógiai forradalom, új forma és új tartalom csak ilyen alázatból lehetséges, hogy létrejöhessen, és ha ez a csoda a szeretsugárzással megvalósul, akkor a jövő, az ifjúság, tettekkel teljes élete nyomán beteljesedik, hogy a csoda népe lesz a magyar.

Behajtom a képzeletben sorra nyitogatott könyveket, ezennel átadtam mindnyájuknak Karácsony Sándor új, érvényes, korszakot formáló üzenetét.

... korunk hősei a küldetéses tanár és a szabad diák...

1919. október 5-én 10 óra 20 perckor indult el igazgatója megbízásából Karácsony Sándor latint helyettesíteni a Tavaszmező utcai Zrínyi Miklós Főgimnázium első osztálya felé. Erről így írt: „Igazgató úr nem tudta, én is csak sejtettem, hogy egy régen elkészített terv szerint igazodunk, és hogy a csucsai front öt perc múlva állást foglal, és apró kéziásókkal megpróbálja beásni magát. Azt meg éppenséggel most tudom csak, hogy nem tehetünk róla. Igazgató úr se, én se, az első á osztály se...” „Az első á osztály negyedikés korában hazafias hévvel magára vállalta annak a frontnak a gondozását és kiépítését, amely Csucsán az oláhok elől tizenhét évben összeomlott. Aztán rajta ragadt e név: csucsai front. (Karácsony Sándor: A csucsai front, I., ill. XXXV. fejezet.) Senki ne botránkozzon meg az oláh nevezeten, Karácsony Sándor ezt ugyanolyan megbecsüléssel használja, mint Jókai Mór, mondjuk a Szegény gazdagokban. Akkori szóhasználat szerint így hívták őket itthon. Az 1947-ben megjelent *A magyar béke* című kötetben azonban már *Románok között* a címe a velük foglalkozó fejezetnek (Gheorghe Gorun nagyváradi román muzeológus barátunk 1994 nyarán ezt a részt románra fordítva jelentette meg az ottani Auróra c. folyóirat az évi 3. számában).

A magyar békéből most mégis a Ruszinok között című rész végéből idézek néhány sort: „Csökönnyösen és hűségesen megismételtem: minden erőmmel rajta leszek, hogy a Dunavölgyében minden nép, tehát a ruszin nép is, de a többi nemkülönböztetve ennél százszázalékosabb önmagává fejlődhessek. Most ez nemcsak ruszin érdek, hanem magyar érdek is. És nemcsak magyar érdek, hanem szlovák, román, szerb, horvát, sőt hucul és vend érdek is. Cseh, lengyel, bolgár, albán, görög, lett, észt, sőt bizonyos vagyok benne, hogy ukrán, nagyoros, még német érdek is. Ne nevesenek ki érte nagyon, de svájci, holland, belga, francia, spanyol, portugál, angol, dán, norvég, svéd, finn érdek is. Tovább már nem részletezem ugyan, de a földkereségnek is érdeke. Arrafelé tendálnak napjaink, hogy világérdek.”

Ha kicsire nem nézünk, akkor 76 esztendővel ezelőtt eme szent helyen itt a Tavaszmező utcában nekiindult egy katonaviselt, frontot járt, félig-meddig még hadirokkant, földesi eredetű, református és – milyen furcsa kimondani, mégis így van – akkor még ifjú tanár, hogy munkáját a megbízó felsőbbség akarata szerint végezze. Tudjuk, hogy Karácsony Sándornak ezt a felsőbbiséget az Úristen jelentette. Kérve kérem, ne botránkozzon meg ezen senki, akinek más a felsőbbisége, csak legyen neki – a maga hite szerint. Jó magyar ember volt ez az, ismétlem, ifjú tanár s azok voltak a növendékei is. Így jutottak arra a közös elhatározásra, hogy a magyar ügyet ott kell folytatni, ahol Erdélyt elvesztettük, Csucsánál. S ennek érdekében még túlóráztak is a haza szolgálatában napi két órát (hisz a szénszünet ellenére is bejártak az iskolába). Harcolni akartak Erdélyért, a hazáért. Az igaz, hogy sajátos fegyverrel már akkor is: könyvvel, tanulással, közös szellemi munkával.

Volt itt azonban még egy érdekes dolog. Megint Karácsony Sándortól idézek: „...én ugyan tanár maradok ezentúl is, de nemcsak kinevezett, hanem választott tanár is. Kálvinista ember volnék, vagy mi a csuda. Eperjessy Sanyi és a többiek válasszanak meg, ha akarnak, és parancsoljanak velem, mire tanítsam meg őket.” (A csucsai front, IX. fejezet.)

Keserves gyöttrődés után jutott el Karácsony Sándor addig a felismerésig, s keserves gyöttrődés után jutott el az első á osztály, a „csucsai front” rajvonala odáig, hogy Erdélyt s más egyebet is a magyar béke árán kaphatjuk vissza. Úgy járt

persze a rajvonal, ahogy a rajvonalak szoktak jární háborúban: volt, aki kidőlt, volt, aki dezertált, de jött a pótlás is.

Mégis, szabadság (választás!) -szentség (felsőbbség!) pólusai között haladva Karácsony Sándor, református keresztény magyar ember eljutott önmagától másokig. Önmagától, akit ismert, önmaga fájdalmaitól a nem ismert másik ember fájdalmának megértéséig, a megbékélésig.

Karácsony Sándor tudós volt, pedagógus volt. Hirdette és hitte, hogy a XX. század az ifjúság, az iskola, a pedagógia százada, korunk hősei a tanár és diák, a küldetéses tanár, a szabad diák. Sokan vagyunk itt tanárok, akik elhittük ezt vagy neki, vagy egykori tanítványainak. Magam például egy 1919/20. tanévben itt első á osztályos *idősebb Heltai Miklósnak*. Mégsem gondolom azt, hogy a megbékélés az idő teljességében csupán pedagógusok közreműködését igényelné imár. Inkább úgy látom, hogy minden kazánkovács, számítógép-kezelő, cipész szakmunkás, varrógép-javító műszerész, energetikus, diszpécser, középírányító vállalati vezető, egyszerű országgyűlési képviselő és beosztott miniszter, állatgondozó, laboráns, egyetemi oktató, középiskolai tanár, hentes, rendőr őrmester, tűzoltó, bróker, aki munkáját életre-halálra, egzisztenciális komolysággal végzi, érzi, hogy felsőbbsege küldi, közössége, klientúrája, munkatársai, diákjai pedig megválasztják, nos mindezek senkivel sem pótolható harcosai a Tavaszmező utcai „Csucsán” hetvenvalahány éve hadra keft seregnek.

1995. január 8-tól tábla és dombormű hirdeti Karácsony Sándor áldott emlékezetét az egykori Zrínyi Főgimnázium, ma Kandó Kálmán Műszaki Főiskola falán. Mától fogva tehát senki közülünk meg nem elégedhetik a pusztá emlékezés-sel. Mától mindenki nekiállhat a dolgának úgy, ahogy tanultuk: rajta áll vagy bukik Magyarország sorsa!

Magyarországé? Kelet-Európáé! Kelet-Európáé? Az egészé! Sőt – az egész nagyvilágé. Aki pedig úgy gondolja, hogy az élet tényei soha még ennyire véggel nem álltak a vízióknak, az gondoljon a sóra, kovászra, mustármagra.

Vagy arra, hogy bizonyos dolgokban még utolsónak lenni is jobb, mint semminek.

Heltai Miklós